

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра фінансів

Допущено до захисту
Завідувач кафедри
- Волохова І.С.

« »

2019 року

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня бакалавр
зі спеціальності 7.03050801 «Фінанси і кредит»

з теми:

**«ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА
БОРГОВУ БЕЗПЕКУ»**

Виконавець:

Студент ФФтаБС

Самокіш В.В.

/підпис/

Науковий керівник:

К.е.н., доцент Луценко І.С.

/підпис/

ОДЕСА - 2019 р.

АНОТАЦІЯ

Самокіш В.В. «Державний борг України та його вплив на боргову безпеку».

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра зі спеціальності «7.03050801. Фінанси і кредит»

Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2019.

У роботі розглядаються теоретичні засади економічної категорії «державний борг», а також досліджується історія формування боргу в Україні.

Проаналізовано важливість впровадження ефективної системи управління боргом та скорочення рівня боргового навантаження на економіку, висвітлені необхідні шляхи спрямування запозичених ресурсів задля досягнення позитивного економічного ефекту.

Визначені проблемні питання управління державним боргом в Україні та запропоновано заходи щодо вдосконалення системи його управління з урахуванням світового досвіду та інтеграційних процесів в Україні.

Ключові слова: держаний борг, боргова безпека, боргове навантаження, державний бюджет, управління державним боргом.

ANNOTATION

Samokish V. "Government debt and his influence on the debt security".

Qualifying work for obtaining an educational bachelor's degree in the specialty "7.03050801. Finance and credit »

Odessa national economic university. – *Odessa, 2019.*

The diploma work consists of introduction, three chapters, conclusion, applications, and list of references.

In this work investigated theoretical bases of formation of government debt and its classification, the economic consequences of the functioning of the debt, given the indicators measuring the state of the debt security.

Also in this diploma work was analyzed the importance of implementing an effective debt management system and reducing the level of debt ,and also how to spend borrowed resources to achieve a positive economic effect.

The problem issues of debt management in Ukraine are identified and also was proposed the ways to improve it by taking the world experience of others countries as an example.

Key words: government debt, debt security, budget ,debt management.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ	7
1.1 Державний борг: сутність, наукова інтерпретація та його класифікація	7
1.2 Причини виникнення і джерела фінансування боргу	16
1.3 Ризики державного боргу та їх вплив на боргову безпеку країни	21
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ ТА ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ	27
2.1. Ретроспективний аналіз формування державного боргу в Україні	27
2.2. Діагностика формування та обслуговування державного боргу України за період 2013 -2018 рр.	38
2.3. Оцінювання індикаторів державного боргу з метою визначення стану боргової безпеки України	45
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ ОРІЄНТИРИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ОБСЛУГОВУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ	52
3.1. Зарубіжний досвід управління державним боргом та можливості його імплементації в Україні	52
3.2 Пріоритетні напрями удосконалення формування державного боргу України в контексті гарантування боргової безпеки держави	59
ВИСНОВКИ	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	74

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи. В Україні тема державного боргу є особливо актуальною тому, що спираючись на проведений аналіз можна сказати, що запозичені ресурси використовуються не зовсім ефективно. Зростаюча боргова залежність є вагомим фактором впливу на економіку України що дестабілізує практично всі сфери розвитку нашої держави. Наслідком неефективної політики державних запозичень, яка полягає в їх надмірності та нераціональному використанні, є обмеження можливостей і темпів соціально-економічного розвитку України. Значне боргове навантаження держави призводить до депресивного впливу на економічний розвиток, зниження інвестиційної привабливості, втрату довіри кредиторів та обмеження доступу до зовнішніх джерел фінансування. У зв'язку з обмеженими джерелами покриття, високою вартістю позикових ресурсів для України боргова залежність є серйозною економічною проблемою. Саме тому з'являється необхідність оцінки ефективності боргової політики уряду та загально стану державного боргу; також необхідно визначити основні причини зростання боргу та його неефективного використання.

У теоретичному та емпіричному дослідженні проблематики державного боргу важливу роль відіграють праці відомих вчених: Є. Боренштейна, Дж. Б'юкенена, Л. Вальраса, Е. Домара, А. Лернера, Дж. Кейнса, Р. Масгрейва, Г. Модільяні, Р. Нурксе, Б. Оліна, П. Самуельсона, А. Сміта, Дж. Стігліца, Дж. Тобіна, А. Фекете, Дж. Хікса. Сутнісні характеристики державного боргу та його вплив на економічний розвиток на сучасному етапі ґрунтовно дослідили Д. Айзенман, Р. Коуз, Д. Кохан, Б. Пінто, А. Пресбітеро, К. Райнхарт, К. Рогофф.

Серед вітчизняних вчених-економістів питанню державного боргу присвятили свої роботи: О.Д. Василик, А.С. Гальчинський, В.О. Степаненко, В.М. Федосов, Т. Вахненко, Є. Гайдар, О. Заруба, З. Луцишин, В. Лисицький, О. Царук, С. Юрій та інші.

Зазначене вище свідчить про актуальність випускної роботи, що обумовило визначення її мети, завдань, об'єкту і предмету дослідження.

Мета і завдання кваліфікаційної роботи. Метою даної кваліфікаційної роботи є узагальнення теоретичних засад державного боргу та надання рекомендацій щодо вдосконалення методів управління державного боргу України з метою забезпечення боргової безпеки.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні задачі:

- розкрити економічну сутність державного боргу та навести його класифікацію;
- визначити причини виникнення боргу та джерела його фінансування;
- дослідити ризики державного боргу та їх вплив на боргову безпеку;
- провести історичний аналіз формування державного боргу України;
- зробити повну діагностику поточного стану боргу та дослідити його динаміку за останні п'ять років;
- оцінити показники основних індикаторів боргової безпеки країни;
- дослідити світовий досвід управління державним боргом та можливості його впровадження в Україні;
- запропонувати напрями вдосконалення системи управління державним боргом з метою забезпечення боргової безпеки.

Предметом кваліфікаційної роботи є економічні відносини, які утворюються між державою та її кредиторами, в результаті чого формується державний борг та здійснюється його управління і обслуговування.

Об'єктом кваліфікаційної роботи є процес управління та обслуговування державного боргу України.

Методи дослідження. У процесі дослідження застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи пізнання економічних явищ і процесів. Метод аналізу і синтезу використовувався при визначенні сутності державного боргу та наведені його класифікації. Метод історичного аналізу застосовувався у дослідженні історії формування державної заборгованості України з часів набуття незалежності. Метод порівняльного аналізу

використовувався при наведені зарубіжного досвіду управління державним боргом та його порівняні з механізмами управління заборгованістю в Україні.

Інформаційна база кваліфікаційної роботи. При написанні дипломної роботи використовувались законодавчі і нормативні акти, які регулюють систему державного боргу, механізму його управління та розрахунку рівня боргової безпеки, матеріали Міністерства фінансів України, Державного комітету статистики України та Державної Казначейської служби України, наукова література, статті вітчизняних та зарубіжних вчених тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в кваліфікаційній роботі положення, узагальнення, висновки та пропозиції мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення. Розроблені в кваліфікаційній роботі положення можуть бути впроваджені та використані органами центральної влади при вирішенні проблем удосконалення системи управління державним боргом в Україні.

Апробація кваліфікаційної роботи. Участь у Третій науковій студентській практичній конференції: Стабілізація фінансово-економічної системи України; з докладом на тему: «Аналіз державного боргу України».

Структура кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 76 сторінок друкованого тексту, містить 10 таблиць, 6 рисунків. Список використаних джерел нараховує 37 найменувань та займає 4 сторінки.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження сформулюємо наступні висновки:

1) У результаті розкриття сутності поняття державного боргу, найбільш повним було обрано наступне визначення: «державним боргом є боргові зобов'язання держави перед фізичними та юридичними особами, іноземними державами, міжнародними організаціями та іншими суб'єктами міжнародного права, в т. ч. зобов'язання за державними гарантіями, наданими державою».

2) Основною причиною утворення і зростання державної заборгованості було визначено бюджетний дефіцит; також фінансування поточних видатків було названо неефективним способом витрачання запозичених коштів. У результаті дійшли висновку, що для зростання і зберігання стійкості економіки держава повинна спрямовувати запозичені кошти на інвестиційні програми, які приносять вигоду у майбутньому та збільшують доходи держави, що дає змогу зводити бюджет з профіцитом і вчасно та в повному обсязі розплачуватися за своїми зобов'язаннями.

3) Аналізуючи поняття «боргова безпека», було визначено, що боргова безпека – це певний рівень внутрішньої та зовнішньої державної та гарантованої державою заборгованостей, який задовольняє потреби держави у фінансових ресурсах, є достатнім для вирішення нагальних соціально-економічних потреб і поступального економічного та соціального розвитку країни, забезпечує захист інтересів усіх учасників боргових відносин від внутрішніх та зовнішніх ризиків, викликів та загроз, а також не загрожує втратою суверенітету, руйнуванням вітчизняної фінансової системи, виникненням боргової кризи, оголошенням суверенного дефолту. Боргова безпека характеризується за допомогою розрахунку певних індикаторів; також для більш повного аналізу рівня боргового навантаження слід характеризувати борг за: питомою вагою внутрішнього і зовнішнього боргу у

загальній структурі, графіком погашення, відсотковими ставками, валютами погашення.

4) Досліджено історію виникнення державного боргу та його розвиток в Україні. На основі аналізу причин виникнення, факторів, динаміки, соціально-економічних наслідків і результативності дії механізму формування та обслуговування державного боргу України визначено п'ять основних етапів у його розвитку: перший етап (1991–1996 рр.) характеризується економічним спадом та порушенням фінансової рівноваги, що спричинено хаотичною акумуляцією державного боргу; другий етап (1997–1999 рр.) – період зростання державного боргу, що в умовах високої вартості позик та їхньої короткостроковості призвело до його перетворення на небезпечний фактор впливу на макроекономічну ситуацію; третій етап (2000–2007 рр.) – період часткової макроекономічної стабілізації в певних секторах економіки; четвертий етап (2008–2014 рр.) – зростання обсягу державного боргу, зумовлене загостренням світової фінансової кризи, коливанням валютного курсу, погіршенням військово-політичної та соціально-економічної ситуації; п'ятий етап (з 2015 року) – період значного зростання боргового навантаження та підписання угоди про реструктуризацію державного боргу.

5) У результаті проведення аналізу стану державного боргу України за останні п'ять років було виявлено ряд проблемних моментів: зростання обсягу боргу протягом аналізованого періоду, несприятливий графік погашення із піковими виплатами для найближчі два роки, висока питома вага боргу номінованого в іноземній валюті та інше. Взагалі було зроблено висновок, що на сьогоднішній день ситуація для України не зовсім сприятлива: міжнародні торгові війни, збільшення ставки ФРС, в результаті чого збільшується вартість обслуговування боргу, відсутність прогресу у співпраці з МВФ, політична нестабільність всередині держави, все це негативно позначається на інвестиційній привабливості України і бажанні

іноземних інвесторів приймати на себе ці додаткові ризики. Країна знаходиться у важкому становищі тому ,що немає достатніх коштів щоб розплачуватися по всім забов'язанням. Дуже висока ступінь залежності від коштів міжнародних фінансових інститутів ,які зможуть продовжити фінансування тільки після виконання урядом їх умов, а це необхідно для збереження валютних резервів та поліпшення рівня економічної стійкості.

б) На основі проведення аналізу боргової безпеки країни було визначено, що основні загрози борговій стійкості України були спричинені такими факторами: збільшенням державного боргу у 2014–2018 рр.; уповільненими темпами зростання; зниженням курсу національної грошової одиниці; графік погашення із піковими виплатами на найближчі роки . Разом з цим, виявлено такі негативні тенденції, що вплинули на рівень боргової стійкості, як зменшення обсягу валютних ресурсів, внаслідок скорочення експорту, на зовнішні боргові та значна частка боргових зобов'язань в іноземній валюті у структурі державного боргу України. Обтяжливість боргу посилюється короткостроковістю більшості запозичень, що перевищує можливості бюджету у їхньому обслуговуванні та спонукає до нових запозичень.

7) Висвітлено світовий досвід управління державним боргом та можливості його застосування в Україні. Було з'ясовано ,що в Україні порівняно з розвиненими державами набагато вища питома вага зовнішнього боргу ,номінованого в іноземній валюті ,що погано впливає на кредитні рейтинги. Приклад держав ,що розглядалися говорить про те ,що вони в управлінні боргом постійно намагаються збільшити питому вагу внутрішнього боргу та спрямовувати запозичені ресурси на інвестиційні проекти розвитку інфраструктури ,які приносять вигоду у майбутньому.

8) Запропоновано початкові напрями вдосконалення системи управління державним боргом, а саме:

- оптимізація та скорочення переліку державних цільових програм, узгодження обсягів їх фінансування із можливостями бюджету;
- складання проекту інвестиційного бюджету на середньострокову перспективу (3-5 років) та його узгодження із основними параметрами середньострокового бюджетного плану;
- розмежування запозичень, отримуваних з метою обслуговування та погашення державного боргу, та запозичень на цілі розвитку;
- застосування методології аналізу “витрати – вигоди” до всіх без винятку державних інвестиційних проектів із розвитку фізичної інфраструктури, забезпечення прозорості методики вибору об’єктів інвестування та розробки комплексної системи моніторингу виконання бюджетних інвестицій;
- розробки економічних критеріїв для виділення бюджетних інвестицій в залежності від: ступеня завершеності, можливості спільного фінансування з інших джерел, масштабу утворення міжрегіональних вигод, можливості економії на масштабах виробництва, рівня економічного розвитку регіону тощо.
- створення системи оцінки отриманих результатів після реалізації інвестиційного проекту;
- розробка системи економічних пріоритетів з точки зору вирішення найбільш важливих існуючих проблем ,які потребують інвестиційних ресурсів для їх подолання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України про держаний борг від 07.07.2011 ВВР 2012 №9,
2. Статистичні дані Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/>
3. Статистичні дані Державної Казначейської служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.treasury.gov.ua/>
4. Бюджетний кодекс України [Електронний ресурс]: Офіційний сайт Верховної Ради України — Режим доступу до закону: <http://zakon1.rada.gov.ua/>
5. Томас Пікетті Капітал в 21ст. – Київ: Новий формат, 2016р. – 592с.
6. Орлова Н.І. Зовнішній борг/ Н.І. Орлова // Банківська справа. – 2013. – № 2 (133). – С. 14-17.
7. Верещака І. М. Теоретичні основи формування державного боргу / І. М. Верещака // Держава та регіони. Сер. : Економіка та підприємництво. – 2014. – № 2. – С. 154–157.
8. Ковтун Н. В. Фактори формування зовнішнього державного боргу / Н. В. Ковтун, О. Я. Долюновська // Фінанси України. – 2013. – № 6. – С. 38 – 52.
9. Ульянецький М.М. Державний борг / М.М. Ульянецький // Фінанси та кредит. – 2014. – № 33 (369). – С. 60-120.
10. Панченко В. В. Сутність та чинники формування зовнішнього державного боргу / В. В. Панченко // Економічний простір. – 2014. – № 88. – С. 5–17.
11. Кудряшов В. Фінансування дефіциту державного бюджету/ В. Кудряшов // Економіка України. – 2013. - №4. – с. 52-64.
12. Тарасенко М.В. // Фінанси: Навчальний посібник – 2012- 320 с.
13. Кублікова Т.Б. Прямі іноземні інвестиції: стратегія розвитку України: монографія / Т.Б. Кублікова, О.: Атлант, 2012. – 280 с.
14. Кублікова Т. Б. Управління інноваціями: теорія та практика: навчальний посібник / Т. Б. Кублікова. – Одеса: Астропринт, 2014. – 236 с.
15. Плєць І. І. Теоретичні аспекти дослідження формування державного

боргу / І. І. Плєць // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник. – 2011. – Вип. 7. – Т. 2. – С. 417–427.

16. Андрусів Р. Р. Теоретичні концепції боргового фінансування державних потреб / Р. Р. Андрусів // Економіка та держава. – 2011. – № 5. – С. 54–56.

17. Бенч Л. Напрями вдосконалення управління державним боргом в Україні / Л. Бенч, В. Лісовенко // Ринок цінних паперів України. – 2013. – № 9–10. – С. 3–10.

18. Вахненко Т. П. Державний борг України та його економічні наслідки / Т. П. Вахненко. – К. : Альтерпрес, 2000. – 152 с.

19. Крайчак Є. В. Оцінка ключових проблемних питань зовнішнього боргу України / Є. В. Крайчак // Збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 57. – С. 145–154.

20. Малерик М. Проблеми формування державного боргу України в умовах розвитку глобалізаційних процесів / М. Малерик // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 9, Ч. 3. – С. 178–181.

21. Прутська О. О. Управління державним боргом: навч. посіб. / О. О. Прутська. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 216 с.

22. Юрій С. І. Державний борг України: реалії сьогодення / С. І. Юрій // Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. – 2013. – Вип. 34(1). – С. 263–267.

21. Як зовнішній борг підточує економіку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://epravda.com.ua>

22. Інформація щодо умов випуску облігацій внутрішніх державних позик, які знаходяться в обігу станом на 31 березня 2019 року. - Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/informatsiia-shchodo-umov-vypusku-oblihotsii-vnutrishnikh-derzhavnykh-pozyk-iaki-znakhodiatsia-v-obihu-standom-na-hrudnia--roku?category=borg>

23. Інформація про надані державні гарантії з 2004 року станом на 31.03.2019. – Режим доступу: <https://www.minfin.gov.ua/news/view/informatsiia-pro-nadani-derzhavni-harantii-z--roku-standom-na>

24. Мартянов А.В. Погляди економістів класиків щодо державного боргу: Наукова стаття – 2015 – с.1-4
25. Лисяк Л.В. Боргова політика України в умовах інтеграційних процесів: Наукова стаття – 2016 – с.1-7
26. Статистичні дані Міністерства фінансів Японії України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mof.go.jp/english/>
27. Статистичні дані австрійського агентства по управлінню боргом (Austrian Federal Financing Agency) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oebfa.at/en/>
28. Статистичні дані Англійського агентства по управлінню державним боргом (UK Debt Management Office) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dmo.gov.uk/>
29. Статистичні дані німецького агентства по управлінню державним боргом (German Federal Republic Finance Agency) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.deutsche-finanzagentur.de/en/>
30. Статистичні дані Міністерства фінансів Сінгапура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.mof.gov.sg/>
31. Хаванов А. В. Критерії та показники економічної безпеки в умовах державної заборгованості та їх вплив на економіку України / Хаванов А. В. // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. 2012. № 1 (5). Том 2 – с. 374-378
32. Додонов В. Ю. Нарастивание государственного долга развитых стран: тенденции, факторы, риски / В. Ю. Додонов. – Алматы: КИСИ при Президенте РК, 2012. – 164 с.
33. Мочерний С. В. Економічна Енциклопедія: у 3 т. / С. В. Мочерний. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002 – Т. 3. – 952 с.
34. Макконнелл К. Р. Экономика: Принципы, проблемы и политика / К. Р. Макконнелл, С. Брю. – Бишкек, 1998. – 399 с.
35. Грачев О. Рынки государственного долга: мировые тенденции и российская практика / О. Грачев. – М.: ГУ ВШЭ, 2002. – 432 с.

36. Запатріна І. В. Бюджет розвитку в контексті забезпечення економічного зростання в Україні // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 3. – С. 43–55.

37. Наказ Мінекономрозвитку від 29.10.2013р. №1277 "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України" [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738